

ПРО РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ В ДОСЛІДЖЕННІ ПИТАНЬ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Лозинський А.Ф.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

У статті аналізується науковий доробок сучасної української історіографії щодо питань висвітлення подій пов'язаних з історією Першої світової війни. Показано основні здобутки і тенденції в аналізі ролі та значення сучасної української історіографії в дослідженні визначеної проблеми, з'ясовано ступінь висвітлення окремих її аспектів, виявлено інноваційні концепції.

Ключові слова: Перша світова війна, історіографія, військовослужбовці, участь українців у світовій війні, воєнні та політичні події.

Постановка проблеми. Висвітлення подій пов'язаних з історією Першої світової війни (1914-1918 рр.) розпочалось понад сто років тому, із розгортанням перших бойових дій на фронтах. Сьогодні ця проблема залишається предметом активного вивчення істориками та представниками інших гуманітарних наук. За останні десятиліття нагромадився величезний масив різних праць, що потребує ґрунтовного аналізу, систематизації й творчого переосмислення з метою визначення головних здобутків, прогалин і перспектив подальшого дослідження питань історії Першої світової війни та участі в ній українців.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вирішити це завдання може лише сучасна історіографія, спроможна акумулювати історичну пам'ять українського народу – одного з важливих чинників національного державотворення. Важлива роль сучасної історіографії полягає і у зміцненні фактологічної бази подальшого вивчення подій Першої світової війни, з метою більш об'єктивного й різнобічного їх висвітлення у науковій літературі.

Постановка завдання. Початок нового періоду сучасної історіографії проблем Першої світової війни поклали процеси руйнування тоталітарної системи, комуністичної монополії на правду в історії, демократизації суспільного життя та проголошення незалежності України в серпні 1991 р. Особливе значення набула необхідність переосмислення підходів до вивчення вітчизняної історії. Основні завдання полягають в пошуках нових методологічних підходів до вивчення історії України, а також перегляд напрямів наукових досліджень у військовій історії, особливо в контексті ролі та участі українців у глобальних військових конфліктах ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Певний внесок у переосмислення підходів до вітчизняних джерелознавчих та історіографічних досліджень здійснений у публікаціях Сергія Водотики, Ярослава Дашкевича, Леоніда Зашкільняка, Георгія Касьянова, Тетяни Попової, Лідії Таран та ін., в яких розглядаються як традиційні підходи до історіографічної науки в Україні, так і нові тенденції у її розвитку в контексті світової історіографії [1].

Для дослідження проблем Першої світової війни актуальні праці члена-кореспондента НАН України, доктора історичних наук, завідувача відділу історії України ХІХ – початку ХХ ст. Інституту історії України НАН України Олексан-

дра Реєнта – «Перша світова війна й Україна: історико-теоретичні аспекти вивчення проблеми», «Україна в період Першої світової війни: історіографічний аналіз», «Велика війна 1914-1918 рр. у сучасній українській історіографії» (у співавторстві з Богданом Янишином) та ін., де проведено ґрунтовний аналіз стану української історіографії Першої світової війни, виокремлено основні напрямки досліджень зарубіжних авторів, подаються практичні рекомендації для подальших наукових досліджень [2].

Ключові питання історії Першої світової війни розглянуто у двохтомнику «Велика війна 1914-1918 рр. і Україна» (упорядник О. Реєнт), що вийшов друком у київському видавництві «КЛІО» в 2014-2015 рр. Це перше в українській історіографії ґрунтовне видання, яке у повній мірі розкриває глибину основних проблем війни. Праця позначена пошуком нових методологічних позицій і тенденцій розвитку європейської історіографії, залучення широкого кола історичних джерел (архівних документів, статистичних збірників, тогочасних видань, матеріалів преси, мемуарів), різноманітної наукової літератури [3].

Також, варта уваги й низка публікацій співробітників Інституту історії України НАН України за матеріалами здійсненої під керівництвом О. Реєнта науково-дослідної роботи. Проведений ними у 2004 р., з нагоди 90-річчя початку війни, всеукраїнський круглий стіл «Велика війна і Україна» надав поштовх до нового імпульсу в дослідженні питань військової історії [4].

Важливе значення мають ряд історіографічних праць в яких у певній мірі розкривається проблема участі українців у Першій світовій війні. Зокрема, це праці Володимира Великочича, Костянтина Гломозди, Ярослава Грицака, Миколи Зеркаля, Богдана Кривошини, Миколи Литвина, Ірини Лозинської, Ірини Музичин та ін. [5]. У працях М. Литвина проаналізовано здобутки і проблеми української військової історії в першій половині ХХ ст. та стан російської історіографії щодо вивчення українського питання у Першій світовій війні; В. Великочич у монографії дослідив основний масив української історіографії суспільно-політичних процесів у Галичині в період Першої світової війни та визначив проблеми впливу війська на розгортання національного руху; І. Лозинська проаналізувала українську історіографію Першої світової війни від 20-х років ХХ ст. до наших днів, висвітлила загальний стан історичних пошуків й вказала на подальші пер-

спективи; М. Зеркаль присвятив статтю проблемі вивчення історії Першої світової війни радянськими та сучасними українськими науковцями; Б. Кривошина здійснив загальний історіографічний аналіз воєнних дій в Україні у період Першої світової війни; І. Музичин розкрила проблему зовнішньополітичних аспектів Російської імперії щодо західноукраїнських земель на початку ХХ ст. в працях радянських дослідників; Я. Грицак розкрив особливості становлення і розвитку української історіографії в 90-х роках ХХ ст.; К. Гломозда присвятив свою статтю існуючим проблемам в сучасній українській історіографії.

Подіям Першої світової війни, під час якої тісно перепліталися політичні, економічні, територіальні інтереси провідних держав світу, і де безпосередньо була втягнена й Україна, присвячені наукові праці доктора історичних наук, дійсного члена Національної академії наук України Володимира Литвина [6]. На ґрунтовному джерельному матеріалі автор аналізує сукупність причин і факторів, які, по суті, перетворили більшу частину України на арену жорстокого протистояння, описує найважливіші воєнні баталії, досліджує матеріальні та людські втрати українців й інших народів. Значну увагу автор приділив політиці царського російського уряду та військового командування основних воюючих блоків-супротивників щодо українських земель.

У багатьох працях сучасних українських науковців посилюється увага до висвітлення найважливіших проблем історії Першої світової війни. В останні роки можна відзначити значне зростання активності у напрямку дослідження історії українських земель в роки війни. З'являються праці науково-популярного характеру, в яких відображаються воєнні та політичні події на території України в роки Першої світової війни, що значною мірою сприяє вивченню провідних тенденцій світової історіографії в контексті української історичної науки. Згадана тема постійно порушувалась у наукових виданнях провідних вищих навчальних закладів України. Зокрема, Віснику Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Віснику Львівського університету, Наукових записках Національного університету Києво-Могилянська академія, Науковому віснику Чернівецького університету, Віснику Одеського національного університету, Віснику Прикарпатського університету, Віснику Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, Збірнику наукових статей «Питання історії України», інтелектуальному науковому часописі «Україна Модерна» та ін.

Особливе значення мають публікації на сторінках фахового наукового часопису – «Український історичний журнал», де в останні чверть століття ґрунтовно висвітлюється проблематика військової історії та участі українців у глобальних військових конфліктах ХХ ст. Слід відзначити, що у № 6 цього видання за 2007 р. було підбито підсумки розвитку вітчизняної історичної науки та її подальші перспективи. Головний науковий редактор журналу, директор Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук, академік НАН України Валерій Смолій наголошував, що «цей єдиний на теренах

колишнього СРСР профільний республіканський історичний часопис, незважаючи на жорсткий диктат та постійний контроль із боку відповідних ідеологічних структур, які регламентували як тематику, так і змістове наповнення тих чи інших публікацій, із часом зумів не лише подолати вульгаризовані підходи до відтворення національного історичного процесу та перетворитися на флагмана вітчизняної історіографії, а й засвідчити, високий професіоналізм і дієздатність українського наукового потенціалу» [7, с. 4]. Варто зазначити, що «Український історичний журнал» був і залишається рупором української фундаментальної історичної науки.

Помітну увагу питанням історії Першої світової війни було приділено на різних науково-практичних конференціях. Зокрема, ця проблематика знайшла висвітлення в матеріалах Четвертого Міжнародного конгресу україністів, що проходив наприкінці серпня 1999 р. в Одесі [8]. Значний інтерес складає збірка матеріалів Міжнародного наукового форуму «Перша світова війна у військово-історичному вимірі (до 100-річчя події)», який відбувся в червні 2014 р. у львівській Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного [9]. Ці матеріали висвітлюють вузлові проблеми Першої світової війни; проблеми історіографії, джерелознавства, пам'яткознавства війни; історичної пам'яті народів; ролі окремих військових та історичних осіб у воєнних подіях. Особлива увага звернена на історію розвитку воєнної науки, техніки, озброєння часів війни, воєнне мистецтво, тактику і стратегію бойових дій.

Різні аспекти Першої світової війни в українському контексті тогочасних подій знайшли своє відображення в збірниках наукових праць і матеріалів Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю, що проходила у вересні 2014 р. в Черкасах; Всеукраїнської наукової конференції «Народи світу і Велика війна 1914-1918 рр.», що відбувалася в квітні 2015 р. у Вінниці; Всеукраїнської наукової конференції «Війни і збройні конфлікти у Східній Європі в ХХ – на початку ХХІ століть», що проходила у травні 2015 р. в Житомирі [10] та ін., де представлено учасниками цих форумів наукові статті й матеріали, які досліджують різні проблеми першого великого глобального конфлікту в ХХ ст. та його регіональні виміри.

Висновки і пропозиції. Таким чином можна констатувати, що із нових методологічних позицій та використовуючи широке коло джерел, сучасні українські дослідники почали розглядати важливі питання Першої світової війни, зокрема, місце українських земель у міжнародних відносинах, «українське питання» в контексті національної політики провідних держав тодішньої Європи, військовий чинник у подіях 1914-1918 рр., діяльність громадських організацій у справі допомоги армії і пораненим військовослужбовцям, соціальні наслідки перебування українських офіцерів і солдат у полоні та ін. Зміна методологічних та історіографічних орієнтирів має виключне значення для подальших досліджень, адже сприяє перегляду напрямів наукових пошуків українських вчених, присвячених історії Першої світової війни та участі в ній українців.

Список літератури:

1. Водотика С. Шляхи оновлення методології української історіографії на сучасному етапі / С. Водотика // Четвертий Міжнар. конгрес українців. Одеса, 26-29 серпня 1999 р. Доп. та повідомл. Історія. Ч. 2: XX ст. / Міжнар. асоц. українців [Відп. ред.: С. Кульчицький, В. Даниленко]. – Одеса; Київ; Львів, 1999. – С. 39-43; Дашкевич Я.Р. Стан і напрями джерелознавчих та історіограф. досліджень історії України (друга пол. XIX – XX ст.): доп. про друк. праці, подана на здобуття наук. ступеня доктора істор. наук: 07.00.09 / Я.Р. Дашкевич; Ін-т української археографії НАН України. – К., 1994. – 52 с.; Зашкільняк Л.О. Вступ до методології історії / Л.О. Зашкільняк. – Львів: ЛОНМІО, 1996. – 96 с.; Зашкільняк Л.О. Методологія історії від давнини до сучасності / Л.О. Зашкільняк. – Львів: ЛДУ ім. І. Франка, 1999. – 226 с.; Українська історіографія на зламі XX і XXI ст.: Здобутки і проблеми / За ред. Л.О. Зашкільняка. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – 405 с.; Касьянов Г. Ще не вмерла українська історіографія / Г. Касьянов // Критика. – 2002. – Ч. 4. – С. 18-20; Попова Т.Н. Проблема формирования историографии как научной дисциплины: традиционные подходы и новые модели / Т.Н. Попова // Записки істор. ф-ту Одеського держ. ун-ту ім. І.І. Мечникова. – Одеса: ОДУ, 1995. – Вип. 1. Джерелознавство та спец. істор. дисципл. – С. 3-46; Таран Л.В. Провідні тенденції світової історіографії в XX ст. та проблеми сучасної української історичної науки / Л.В. Таран // Укр. іст. журн. – 1999. – № 1. – С. 85-91.
2. Реєнт О.П. Перша світова війна й Україна: історико-теоретичні аспекти вивчення проблеми / О.П. Реєнт // Проблеми історії України XIX – поч. XX ст.: Зб. наук. ст. / Ін-т історії України НАН України. – К., 2002. – Вип. IV. – С. 5-11; Реєнт О. Україна в період Першої світової війни: історіографічний аналіз / О. Реєнт // Укр. іст. журн. – 2004. – № 4. – С. 3-37; Реєнт О.П. Велика війна 1914-1918 рр. у сучасній українській історіографії / О.П. Реєнт, Б.М. Янишин // Укр. іст. журн. – 2014. – № 3. – С. 4-21; Реєнт О.П. Перша світова війна в українській історіографії / О.П. Реєнт, Б.М. Янишин // Велика війна 1914-1918 рр. і Україна. У 2 кн. – Кн. 1: Історичні нариси / Упоряд. О. Реєнт та ін.; Ін-т історії України НАН України. – К.: ТОВ «Вид-во «КЛІО», 2014. – С. 18-60.
3. Велика війна 1914-1918 рр. і Україна. У 2 кн. – Кн. 1: Історичні нариси / Упоряд. О.П. Реєнт; ред. кол.: В.А. Смолій (голова), О.Є. Лисенко (заст. відп. ред.), О.П. Реєнт (відп. ред.), В.В. Шевченко (відп. секр.) та ін.; Ін-т історії України НАН України. – К.: ТОВ «Вид-во «КЛІО», 2014. – 784 с.; Велика війна 1914-1918 рр. і Україна. У 2 кн. – Кн. 2: Мовою документів і свідчень / Ред. кол.: В.А. Смолій (голова), О.Є. Лисенко (заст. відп. ред.), О.П. Реєнт (відп. ред.), О.Ю. Кириченко (відп. секр.) та ін.; Ін-т історії України НАН України. – К.: ТОВ «Вид-во «КЛІО», 2015. – 800 с.
4. Молчанов В.Б. Всеукраїнський круглий стіл на тему «Велика війна 1914-1918 рр. і Україна» (до 90-річчя з початку Першої світової війни) // Укр. іст. журн. – 2005. – № 1. – С. 217-219.
5. Великий В. Українська історіографія суспільно-політичних процесів у Галичині 1914-1919 рр.: [монографія] / В. Великий. – Івано-Франківськ: Вид.-дизайн. відділ ЦІТ Прикарпатського нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2009. – 812 с.; Гломозда К.Ю. Стан сучасної української історіографії як наукова проблема / К.Ю. Гломозда // Наук. записки Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія». – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2003. – Т. 21, Істор. науки. – С. 76-82; Грицак Я. Украинская историография: 1991-2001. Десятилетие перемен / Я. Грицак // Ab Imperio. – 2003. – № 2. – С. 427-454; Зеркаль М.М. Перша світова війна і Україна: історіографія проблеми / М.М. Зеркаль // Істор. архів. Наук. студії: Зб. наук. пр. – Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. – Вип. 14. – С. 158-166; Кривошина Б.М. Україна в Першій світовій війні: вітчизняна історіографія [Текст]: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Богдан Михайлович Кривошина; Львівський нац. ун-т імені Івана Франка. – Львів, 2004. – 20 с.; Кривошина Б.М. Воєнні дії на українських землях у 1914-1916 рр. у сучасній вітчизняній історіографії / Б.М. Кривошина // Військ.-наук. вісн. – Львів: ЛВІ, 2005. – Вип. 7. – С. 103-117; Литвин М. Військова історія України першої половини XX ст.: здобутки і проблеми дослідження / М. Литвин // Дрогобицький краєзнавчий зб. – Дрогобич: НВЦ «Каменярь», 2002. – Спецвипуск. – С. 305-312; Литвин М.Р. Україна у Першій світовій війні: сучасна російська історіографія проблеми / М.Р. Литвин // Військ.-наук. вісн. – Львів: ЛВІ, 2005. – Вип. 7. – С. 151-159; Лозинська І.Г. Українська історіографія Першої світової війни: стан та перспективи досліджень / І.Г. Лозинська // Наук. записки Тернопільського нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – Вип. 3. – С. 179-194; Музичин І.Т. «Західноукраїнське питання» як один з аспектів зовнішньополітичної стратегії Російської імперії на початку XX ст. в радянській історіографічній ретроспективі / І.Т. Музичин // Наук. пр. істор. ф-ту Запорізького нац. ун-ту. – Запоріжжя: ЗНУ, 2012. – Вип. XXXIV. – С. 300-305.
6. Литвин В.М. Україна: доба війн і революцій (1914-1920) / В.М. Литвин. – К.: Вид. дім «Альтернативи», 2003. – 486 с.; Литвин В.М. Україна у війнах і революціях XX ст., 1914-1945 роки / В.М. Литвин; Ін-т історії України НАН України. – К.: Наук. думка, 2012. – 397 с.; Литвин В.М. Перша світова війна 1914-1918 рр. і Україна / В.М. Литвин; відп. ред. В.А. Смолій; Ін-т історії України НАН України. – К.: Наук. думка, 2014. – 452 с.
7. До 50-річчя заснування «Українського історичного журналу». Вступне слово головного наукового редактора академіка НАНУ В.А. Смолія / В.А. Смолій // Укр. іст. журн. – 2007. – № 6. – С. 4-6.
8. Четвертий Міжнародний конгрес українців. Одеса, 26-29 серпня 1999 р. Доп. та повідомл. Історія. Ч. 2: XX ст. / Міжнар. асоціація українців [Відпов. ред.: С. Кульчицький, В. Даниленко]. – Одеса; Київ; Львів, 1999. – 642 с.
9. Перша світова війна у військово-історичному вимірі (до 100-річчя події): Зб. матер. Міжнар. наук. форуму 26-28 червня 2014 р. – Львів: АСВ, 2014. – 211 с.
10. Перша світова війна й Україна (до 100-річчя початку Великої війни): Тези доп. Всеукр. наук. конф. з міжнар. участю, Київ-Черкаси, 25-26 вересня 2014 р. / Редкол.: В.А. Смолій та ін. – К.: Ін-т історії України, 2014. – 151 с.; Народи світу і Велика війна 1914-1918 рр.: Матер. Всеукр. наук. конф. 3-4 квітня 2015 р. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 350 с.; Війни і збройні конфлікти у Східній Європі в XX – на початку XXI ст.: Матер. Всеукр. наук. конф. / За заг. ред. проф. Г.М. Стародубець. – Житомир: Полісся, 2015. – 188 с.

Лозинский А.Ф.

Львовский государственный университет безопасности жизнедеятельности

О РОЛИ И ЗНАЧЕНИИ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ В ИССЛЕДОВАНИИ ВОПРОСОВ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Аннотация

В статье анализируется научный потенциал современной украинской историографии по вопросам освещения событий связанных с историей Первой мировой войны. Показаны основные достижения и тенденции в анализе роли и значения современной украинской историографии в исследовании этой проблемы, выяснена степень освещения отдельных ее аспектов, обнаружены инновационные концепции.

Ключевые слова: Первая мировая война, историография, военнослужащие, участие украинцев в мировой войне, военные и политические события.

Lozynskiy A.F.

Lviv State University of Life Safety

ABOUT THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF MODERN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY IN THE INVESTIGATION OF ISSUES OF FIRST WORLD WAR

Summary

The article analyzes the scientific achievements of modern Ukrainian historiography regarding coverage of events related to the history of First World War. The basic achievements and tendencies in the analysis of the role and significance of modern Ukrainian historiography in the investigation of defined problem are demonstrated, the degree of coverage of some aspects is clarified, innovative conceptions are found.

Keywords: First World War, historiography, military officers, participation of Ukrainians in First World War, military and political events.

УДК (442)63-6

КОЛЕКТИВНА ПАМ'ЯТЬ ХУДОЖНИКА-РЕАЛІСТА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ МІХАЯ МУНКАЧІ

Молнар Б.Р.

Дебреценський університет

У статті проаналізовано творчість видатного угорського художника-реаліста другої половини ХІХ століття Міхая Мункачі. Звернено увагу на зв'язування Міхая Мункачі із Закарпаттям. Описано, як закарпатці пам'ятають про Міхая Мункачі та роль культурних організацій у збереженні пам'яті.

Ключові слова: художник, реаліст, полотна, фундатор, Закарпаття, Угорщина, Міхай Мункачі.

Постановка проблеми. Непереборне бажання вільної самореалізації часто заставляє видатних митців мандрувати по світу у пошуках ідеалу. Така доля спіткала і нашого земляка – видатного художника ХІХ ст., фундатора угорської національної школи реалістичного живопису Міхая Мункачі.

Міхай Мункачі є видатним представником реалістичного живопису Угорщини, мистецькі успіхи якого пов'язують також із культурою Німеччини, Франції та Закарпаття.

Уродженець Мукачева, який взяв собі псевдонім саме від назви міста, Міхая Мункачі (справжнє ім'я Міхаель фон Ліб. Ред.) тісно пов'язаний із Закарпаттям.

Пензлю Міхая Мункачі належать знакові твори, що ознаменували започаткування реалізму в угорському живописі: картини «Голгофа» (1884),

«Христос перед Пилатом» (1881), пейзажі «Тамнична вулиця», «Прихід угорців на свою батьківщину». Він також є автором розпису купола Віденського історичного музею.

Полотна Міхая Мункачі пройняті суворою правдою, їм властиві глибокий драматизм, що особливо підкреслюється контрастністю темних і світлих фарб, та гостро та психологічної характеристики образів.

Картини Міхая Мункачі зберігаються в Угорській Національній галереї, Закарпатському художньому музеї в Ужгороді, Старій Національній галереї в Берліні (нім. Alte National galerie) тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливе значення для вивчення життєвого та творчого шляху Міхая Мункачі мають наукові студії І.І. Лендсьел, О.Ю. Галай [1], М. Дочинець [2], В. Зубач [3], А. Ножка [4], М.В. Олашин [5].